

ΑΝΝΗΣ ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ - ΓΑΛΑΝΟΥ δ.Φ.

Βοηθού του Φιλοσοφικού Σπουδαστηρίου

Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΕΝ Τῇ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚῇ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

(Ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν περὶ ἀπολύτου Ἑνὸς πλατωνικὴν
καὶ πλωτικὴν διδασκαλίαν)

Ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξετασθῇ ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις : ὄντολογικὴν, γνωσιολογικὴν, ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν.

Μία πρώτη ἄποψις περικλείεται εἰς τὴν ἐρώτησιν : ἡ ἀρχὴ εἶναι μία καὶ μοναδικὴ ἢ ὑπάρχει πολλότης ἀρχῶν¹; Ἡ τοιαύτη θεώρησις τῆς ἑννοίας τοῦ ἑνὸς χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς αὐγῆς τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἥς τὴν σημασίαν διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας των δὲν παραλείπουν νὰ ὑπογραμμίσουν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πλωτίνος², τὸ πρόβλημα τοῦ ἑνὸς εἶναι πρόβλημα ὄντολογικόν³. Οἱ σοφοὶ τῆς Μιλήτου δὲν ἐπρόβληματίσθησαν ἐπὶ γνωσιολογικοῦ ἐπιπέδου· τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἐπομένη τῆς περὶ τοῦ ὄντος προβληματικῆς φάσις τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ ἡ τομὴ γενικώτερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σκέψεως, ἣν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπετέλεσεν ἡ νοοκρατικὴ φιλοσοφία τοῦ Descartes. Οἱ προσωκρατικοὶ Ἑλληνες φιλόσοφοι ἐπεζήτησαν νὰ καθορίσουν τὸ εἶδος καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀρχῶν τοῦ εἶναι⁴.

Ἐκεῖνο ὅπερ συνιστᾷ τὸ πρωτότυπον τῆς παρμενιδείου σκέψεως εἶναι ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἐμπειριοκρατικῆς θεωρήσεως τοῦ ἑνὸς ὡς ἀρχῆς, ἐπὶ ἐπιπέδου φυσικοῦ καὶ ὑπὸ πρῖσμα γενετικόν, διὰ τῆς προβληματικῆς

1. Σιμπλίκ. Φυσ., 22, 22.

2. Πλάτ. Σοφιστ., 246a 4, Πλωτ. Ἐνν. V, 1 9.

3. Πβ. Ἀριστ. Μ.τ.φ., Γ, 1005a 31 : «μόνοι γὰρ ὄντο περὶ τε τῆς ὅλης φύσεως σκοπεῖν καὶ περὶ τοῦ ὄντος».

4. Πβ. Πλωτ. Ἐνν. VI, 1 1 : «περὶ μὲν τῶν ὄντων πόσα καὶ τίνα ἐζήτησαν μὲν καὶ οἱ πάντοτε παλαιοὶ οἱ μὲν ἔν, οἱ δὲ ὠρισμένα, οἱ δὲ ἄπειρα εἰπόντες, καὶ τούτων ἕκαστοι οἱ μὲν ἄλλο εἰπόντες τὸ ἔν, οἱ δὲ τὰ πεπερασμένα καὶ αὐτὰ ἄπειρα εἰπόντες». Πβ. Πλάτ. Σοφιστ., 242b - 249d.

τοῦ ὄντος ἐξ ἐπόψεως νοητικῆς ¹. Ὁ Παρμενίδης «μᾶλλον βλέπων», ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ², εἰς τὴν θέσιν τοῦ προβλήματος τῶν ὄντων καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ εἶναι θέτει τὴν διερεύνησιν τοῦ κατὰ λόγον μοναδικοῦ ἐνός. εἶναι, ἐρωτᾷ ὁ Παρμενίδης, ἡ ἐνότης τῆς οὐσίας γνώρισμα τοῦ ὄντος; εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δίδει κατηγορηματικῶς ἀπάντησιν διὰ τῆς θεωρίας τῆς μοναδικότητος τοῦ ὄντος. Τὸ ὄν εἶναι πλήρως ἐν καὶ διὰ τοῦτο μοναδικόν· ἡ πληρότης τοῦ ὄντος εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν ιδέαν τῆς ἐνότητος αὐτοῦ. Τὸ ὄν εἶναι τὸ ἴδιον ἀρχὴ τοῦ ἑαυτοῦ του: «*ἓν ἔστιν ὁμοῦ πᾶν, ἓν, συνεχές*» (Vors. B 8,5).

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος τοῦ εἶναι καὶ τὸ πρόβλημα τῆς πολλότητος τῶν ὄντων εἶναι δυνατόν νὰ τεθοῦν — ἂν ἐξαιρέσωμεν ἐνταῦθα τὴν ὅλως ἀρνητικὴν ἔναντι τοῦ ὄντος στάσιν τοῦ Γοργίου ³ — κατὰ δύο γενικῶς τρόπους: κατὰ τὸν πρῶτον ἡ σκέψις, ἀποκλείουσα τὴν δυαρχίαν, φέρεται εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς ιδέας τῆς ὑπάρξεως τῶν πολλῶν, θεωροῦσα ταύτην ὡς φαινομενικὴν, μὴ οὖσαν εἰμὴ διὰ τὰς δόξας τῶν βροτῶν. Πραγματικὸν εἶναι ἐνταῦθα τὸ ὄν, εἰς ὃ ἐνυπάρχει ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως· τὸ γίγνεσθαι εἶναι μόνον ἀπατηλόν.

Κατὰ τὸν δεῦτερον τρόπον — τοιοῦτος εἶναι π.χ. ὁ πανθεϊστικὸς μονισμὸς τοῦ Spinoza — ὑποστηρίζεται ἡ ιδέα τῆς ὑποστασιακῆς ἐνότητος: τὸ πᾶν εἶναι ὑπόστασις ἢ τρόπος τῆς ὑποστάσεως ⁴. Τὸ ὑπὸ θεώρησιν πρόβλημα λύεται ἐνταῦθα διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς μίαν ἱεραρχικὴν ὄντολογίαν, διὰ τῆς θέσεως δύο ἐπιπέδων ἐντὸς τῆς ὑποστάσεως. Ὁ Spinoza διακρίνει τὴν ὑπόστασιν ὡς μίαν ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς — τὴν ὑπόστασιν μετὰ τῶν κατηγορημάτων της (*natura naturans*) — καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν τρόπων ἐμφανίσεως τῶν κατηγορημάτων τῆς ὑποστάσεως, ἥτοι τὰ δημιουργημένα ὄντα (*natura naturata*).

Ὁ Παρμενίδης ὑπῆρξεν ὁ κύριος ὑποστηρικτὴς τῆς θεωρίας καθ' ἣν ἡ ιδέα τῆς πολλότητος τῶν ἀρχῶν τοῦ εἶναι εἶναι πλάνη ὀφειλομένη εἰς μίαν θεμελιακὴν ἀντιθετικότητα, εἰς μίαν δυαρχικότητα ἀρχῶν (Vors. B 8, 53). Αἱ δόξαι εἶναι τὰ πολλά, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι μόνον μία, ἄναρχος· τὸ ὄν εἶναι διὰ τοῦτο ἐν καὶ ἄχρονον. Ὁ ἀποχρῶν ἐνταῦθα λόγος εἶναι ὅτι ἐλλείπει ἡ αἰτία, ἥτις θὰ ἐξηνάγκαζε τὸ ὄν νὰ γεννηθῇ κατὰ μίαν δεδομένην χρονικὴν στιγμήν ἢ κατὰ μίαν ἄλλην. Ἡ συμφωνία ἀληθείας καὶ ὄντος πείθει τὸν Παρμενίδην διὰ τὴν μοναδικότητα τοῦ εἶναι. Ἡ ἐνότης

1. Πβ. Ἀριστ. Μ.τ.φ., Α, 5 986b 19.

2. Αὐτόθι, 27 - 28.

3. Βλ. Diels-Kranz, Die Fragm. der Vors., Weidmann, 12η ἐκδ. 1966, Β 3. Πβ. Σέξτ. Ἐμπειρ. Πρὸς μαθημ., VII, 65 - 87, ἐπίσης τὸ ἀνώνυμον σύγγραμμα «Περὶ Μελίσσ., Ξενοφ. καὶ Γοργίου», Bekker, 979a 21.

4. Ἠθικῇ, ἀξίωμα 1.

τῆς ἀληθείας εἶναι καὶ ἐνότης τοῦ ὄντος. Ἡ σκέψις δὲν ὑπάρχει — θὰ ἐλέγομεν σήμερον — εἰμὴ ὡς πρὸς ἕν ἀντικείμενον. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀκριβῶς τῆς ἀναφορᾶς τῆς ἀληθείας πρὸς τὸ ὄν ἀντλεῖ ὁ Παρμενίδης τὴν θεμελίωσιν τῆς μονιστικῆς διδασκαλίας του. Ὅπως ἐν τῇ ἀληθείᾳ δὲν χωρεῖ οὔτε πλεόν οὔτε ἔλαττον, ἀλλ' εἶναι ἡ ἀλήθεια ἀπόλυτος, οὕτω πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἱεραρχία ὑπάρξεων, ἀλλ' ὅτι τὸ ὄν εἶναι ἀπόλυτον. Σχετικότης τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάσσονος εἶναι ἀπαράδεκτος καὶ προκειμένου περὶ τῆς ἀληθείας καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Εἶναι. Ἡ κρίσις, ἣτις δίδει λόγον περὶ τοῦ ὄντος, εἶναι ταυτολογικὴ: «*χρὴ τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' ἐὼν ἔμμεναι*» (B 8, 21. Πβ. 8, 27). Τὸ ὄν εἶναι ὄν. Ὁ λόγος, ὅστις ἐκφράζει τὴν ἄποψιν καθ' ἣν τὸ ὄν εἶναι ἕτερον, προσβάλλει τὴν ἐνότητα τοῦ ὄντος, κερματίζει τοῦτο, ἐνῶ τὸ ὄν εἶναι ἀδιαίρετον. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἐφικτὸν νοητικῶς νὰ εἴπῃ τις ὅτι τὸ ὄν δὲν εἶναι: «*οὔτε γὰρ ἂν γνοίης τό γε μὴ ὄν — οὐ γὰρ ἀνυστὸν — οὔτε φράσαις*».

Ὁ Παρμενίδης καταδικάζει τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων παρεχομένην γνῶσιν καὶ τὴν αἰσθητικὴν ποικιλότητα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐννοίας τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ταυτίσεως τῆς γνώσεως τοῦ ἀντικειμένου μετὰ τοῦ γνωστικοῦ ὄργάνου, τοῦ νοῦ, ἥτοι τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν, χαράσσει μίαν νέαν ὁδὸν εἰς τὴν θεώρησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνός. Ἐχὼν ὁ ἴδιος συνείδησιν τῆς πρωτοτυπίας τῆς διδασκαλίας του δεικνύει, διὰ τῆς μεταφορικῆς χρήσεως τῆς ἰδέας τῆς ὁδοῦ, ἣτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀλήθειαν, τὴν σημασίαν τῆς μεθόδου διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ ὄντος. Οὕτω, ἐνῶ ἡ πρώτη ὁρμὴ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ὑπῆρξεν ὁρμὴ πρὸς προσδιορισμὸν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εἶναι, ἡ παρμενίδειος ὁρμὴ ἀποκαλύπτει τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ καθορισμοῦ καταλλήλου πρὸς τοῦτο μεθόδου.

Ἡ θεωρία τῆς ἐνότητος τοῦ ὄντος εὐρίσκει εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ζήνωνος ἐνθουσιώδη ὑποστηρικτὴν, τὸν «Ἐλεατικὸν Παλαμῆδην»¹, ὅστις ἐπιχειρεῖ καὶ ἐριστικῶς νὰ ὑπεραμυνθῇ τῆς παρμενιδείου μονιστικῆς ὀντολογίας. Ὁ Ζήνων βασίζει τὴν ἀπόδειξιν τῆς θεωρίας τοῦ διδασκάλου του εἰς τὴν ἐπίδειξιν τῶν ἀντιφάσεων τῆς περὶ ποικιλότητος διδασκαλίας².

1. Πβ. Πλάτ. Φαῖδρ., 261d.

2. Πβ. Πλάτ. Παρμεν., 128a καὶ b. Ὡς γνωστὸν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων εὐθυγραμμίζεται ἀρχικῶς πρὸς τὴν παρμενίδειον ὑπόληψιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνός ὡς οὐσίας τοῦ ὄντος, τῶν Ἰδεῶν. Τὸ Κάλλος, εἰλικρινές, καθαρὸν, ἄμεικτον, ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ εἶναι «*μ ο ο ε ι δ ε ς*» (Συμπόσ., 211b). Ὡς παρατηρεῖ ὁ Robin (Le Banquet, Les Belles Lettres, XCIV) ἡ ἰδέα τοῦ Κάλλους εἶναι μία, διότι «*l'existence est constituée par sa seule essence et, par conséquent, soustraite du même coup à la multiplicité des apparences et à leur relativité... au devenir... à la nécessité de s'enfermer... dans les contours d'une forme solide ou de subsister en quelque sujet distinct, science, discours, être animé quelconque*».

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος καὶ τῆς πολλότητος ἀντιμετωπίζει ὁ Πλάτων εἰς τὸν διάλογον Παρμενίδης, ἐνθα καταδεικνύεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης τόσον ἐναντι τῆς ἐριστικῆς τοῦ Ζήνωνος, ὅσον καὶ τῆς ἀδιαλλάκτου σκέψεως τοῦ Γοργίου. Τὸ πέλᾳ γος τῶν λόγων (Παρμ. 137a) ὑποδεικνύει ἐνταῦθα (135c - 166c) θετικὸν συμπέρασμα, τὴν ἰδέαν τῆς ἀμοιβαιότητος τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν ἐν τῷ εἶναι. Ὁ Diès¹ παρατηρεῖ: «On ne peut nier absolument l'unité sans aboutir à une pluralité inconsistante, pure poussière de l'être, inconnaissable et impensable; on ne peut nier absolument la pluralité sans être obligé de refuser, à l'unité qu'on pose ainsi invisible et solitaire, toute détermination y compris celle de l'existence et celle même de l'unité; unité pure et pluralité pure sont le néant de l'être et le néant de la pensée».

Ἐν τῷ Σοφιστῇ (242b - 245e) ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ὄν περικλείει ἀπαραιτήτως τοὺς δύο ἀντιτιθεμένους ὄρους: αἱ Ἰδέαι εἶναι σχέσεις προσδιοριστικαὶ τῶν πραγμάτων, διακεκριμένη πολλότης, ἥτοι πολλαὶ διάφοροι ἐνότητες, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει ὀρισμένον περιεχόμενον. Ὁ νοητὸς κόσμος περιλαμβάνει μίαν οὐσιώδη καὶ εὐρυθμον πολλότητα (253d).

Τὸ ὄν, ὅπερ προσδιορίζεται ὡς ἀπόλυτον καὶ ἀκίνητον ὑπὸ τοῦ Παρμενίδου, δὲν ἀποκλείει μόνον τὸ ὑπαρκτὸν τῆς αἰσθητῆς πολλότητος, ἀλλὰ καὶ καταργεῖ τὴν γνωστικὴν δυνατότητα. Ὁ Πλάτων χωρεῖ εἰς τὴν συμφιλίωσιν τῆς δυναμικῆς καὶ τῆς στατικῆς φιλοσοφίας, τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν ἀντιμαχομένων ἀπόψεων τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Παρμενίδου, τῶν ὁποίων μετέχουν οἱ πλατωνικοὶ ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας περὶ ἀκινήσιας τοῦ ὄντος, οἱ ἀποκαλούμενοι «φίλοι τῶν εἰδῶν» (248a). Καὶ τοῦτο διότι ἡ παρμενίδειος παραδοχὴ τῆς ἀκινήσιας τοῦ ὄντος παρακωλύει τόσον τὴν γνῶσιν ὅσον καὶ ἡ ἡρακλείτειος θεωρία περὶ τοῦ ἀενάου γίνεσθαι, ὡς μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν διάκρισιν, τὴν σύγκρισιν, τὴν σχέσιν, τὴν ἀναφοράν. Ἡ γνῶσις εἶναι κατ' οὐσίαν κίνησις: «τῷ δὲ φιλοσόφῳ καὶ ταῦτα μάλιστα τιμῶντι πᾶσα, ὡς εἰκεν, ἀνάγκη διὰ ταῦτα μήτε τῶν ἐν ἧ καὶ τὰ πολλὰ εἶδη λεγόντων τὸ πᾶν ἐστηκόσ ἀποδέχεσθαι, τῶν τε αὖ πανταχῇ τὸ ὄν κινούντων μηδὲ τὸ παράπαν ἀκοῦειν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν παιδῶν εὐχὴν, ὅσα ἀκίνητα καὶ κεκνημένα, τὸ ὄν τε καὶ τὸ πᾶν σ ν ν α μ φ ό τ ε ρ α λέγειν» (249d).

Χάρις εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ μὴ ὄντος, ἥτις διαφυλάσσει τὸ ὄν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιφάσεως, ὅπως τὸ γένος τοῦ αὐτοῦ ἐξασφαλίζει τὸν ὀρισμὸν τῆς οὐσίας, ἡ Ἰδέα μετέχει τῶν ὄντων. Ἡ Ἰδέα εἶναι μεικτὴ ὡς διακριτὴ, πολλὰ, καθ' ὅσον προσφέρεται εἰς πολλαπλᾶς σχέσεις μετ' ἄλλων Ἰδεῶν.

Εἰς τὸν διάλογον Φίληβος (16d) ἡ προβληματικὴ τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν παύει νὰ εἶναι θαῦμα τι (14c), θεωρουμένη ὑπὸ διττὴν ἐποψιν:

1. Autour de Platon, II, Les dialogues, Paris, Bauchesne, 1927, σ. 480.

διαλεκτικὴν, ὡς σύνθεσις τῶν δύο ὄρων τοῦ λόγου, καὶ ὄντολογικὴν. Ἡ τοιαύτη ἔνωσις ἐπικυροῦται διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὴν πυθαγόρειον παράδοσιν (16c, πβ. 15d). Ἡ διὰ τῆς ιδέας τῆς ἀμοιβαιότητος τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος εἰς τὸν Φίληβον ἀποκαλύπτει, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, τὸν συνθετικὸν χαρακτῆρα τῆς πλατωνικῆς σκέψεως.

Κατὰ τὴν πορείαν τῆς ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ἐμβάθυνσεως εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος τὸ συνθετικὸν πνεῦμα ἐξεδηλώθη ἐξ ἄλλου πολὺ πρὸ τοῦ Πλάτωνος, διὰ τῆς συλλήψεως καὶ ἐκφράσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ὅλου, τῆς ἐνότητος τῶν ὄντων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ἡ θεώρησις τῆς φύσεως, μετὰ τὴν χειραφέτησιν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὰς φυσικὰς δυνάμεις, ὠδήγησε τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐξήτουν τὴν ἐναρμόνισιν φύσεως καὶ ἀνθρώπου, εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ πραγματικοῦ ὡς ὅ λ ο υ. Διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ὅλου ἐξεφράσθη ἡ ὡς συνόλου θεώρησις τῶν κοσμικῶν ὄντων. Πρώτῃ ἡ τελολογικὴ σκέψις εἶδε τὸν κόσμον ὡς ἐνότητα, οὐχὶ συγκεχυμένην — ἄθροισμα — ἀλλ' εὐτακτον. «Ὅ,τι διακρίνει τοὺς Ἕλληνας καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς παιδείας, προέρχεται ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου ἐκείνου χαρακτηριστικοῦ, τουτέστιν τοῦ κυριάρχου ἐνστίκτου ὅπερ κινεῖ εἰς τὴν θεώρησιν ἐκάστου μέρους ὡς ὑποτεταγμένου εἰς ἓν ἰδανικὸν ὅλον... καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ φιλοσοφικὴ αὐτῶν συνειδήσις τοῦ σύμπαντος»¹.

Ἡδὴ ἐν τῇ μιλησίᾳ φιλοσοφικὴ σκέψις δηλοῦται ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς ἐξασφαλίζει τὴν ἐνότητα τοῦ παντός². Μετὰ τὴν πρώτην αὐτὴν ὀρθο-

1. W. Jaeger, *Paideia, La formation de l'homme grec*, μτφρ. André καὶ Simone Devyver, Gallimard, 1964, σ. 20.

2. Ἡ ιδέα τοῦ ὅλου ἐνυπάρχει ἤδη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Θαλοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς περὶ μαγνητισμοῦ παρατηρήσεως τοῦ Μιλησίου σοφοῦ (Ἀριστ. Περὶ Ψυχ. Α, 2 405a 19), πᾶν τὸ κινούμενον κέκτεται ψυχῇ. Ἐν τῇ ὑλοζωιστικῇ ταύτῃ θεωρίᾳ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀρχὴ ἐνωτικῆ, ὅπως ὁ νοῦς ἐν τῇ ὀργανικῇ διδασκαλίᾳ τῶν Στωικῶν ἀποτελεῖ τὸ ἐνωτικὸν στοιχεῖον τοῦ κόσμου. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἐξ ἄλλου (Ἀριστ. Φυσ. Γ, 4 203b 11), ἐθεώρησε τὸ Ἀπειρον ὡς στοιχεῖον περιέχον τὸ πᾶν, ἐκτὸς τοῦ οὐοῦ οὐδὲν ὑπάρχει (Ἀριστ. αὐτ. 6 207a 18). Διὰ τὴν ιδέαν τῆς συμφωνίας μεταξὺ φύσεως καὶ ἀνθρώπου παρ' Ὀμήρῳ βλ. Jaeger, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 81. Τὸ πρόβλημα θεωρεῖ θεολογικῶς ὁ Αἰσχύλος (βλ. Nauck, *Trag. gr.*, ἀπ. 70). Ἡ ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὅλου θεώρησις τῆς ιδέας τῆς ἐνότητος ἐνυπάρχει εἰς τὴν περὶ γεωμετρικῆς ἰσότητος διδασκαλίαν τῶν πυθαγορείων (βλ. P.-M. Schuhl, *Essai sur la formation de la pensée grecque*, σ. 262. Πβ. Favor. εἰς Διογ. Λαέρτ., VIII, 48). Ἡ μαθηματικὴ σκέψις συνέλαβε τὸν κόσμον ὡς ὅλον (Vors., Ἀρχύτας, Β 35. Πλάτ. Γοργ., 508ab, ἐνθα τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος εἶναι ἡθικῆς ὕψους). Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πυθαγορισμοῦ ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη συνετέλεσεν εἰς τὴν κατῆχυσιν τῆς ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὀπτικὴν γωνίαν θεωρήσεως τοῦ μικροκόσμου καὶ τοῦ μακροκόσμου (βλ. Περὶ διαίτης, Littre, VI, 640, Περὶ ἐβδόμαδων, 312) δεῖξασα τὴν σχέσιν μεταξὺ ἀνθρώπινου σώματος καὶ οὐρανοῦ: τὸ σῶμα εἶναι μίμησις τοῦ παντός (Littre, VI, 484).

λογικὴν θεώρησιν τῆς φύσεως, ἡ ἔννοια τοῦ ἐνὸς ὡς ὅλου διατυπῶται πλέον σαφῶς ὑπὸ τοῦ ἐφεσίου Ἡρακλείτου.

Ὁ Ἡράκλειτος ἐνεβάθυνεν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος καὶ κατέληξεν εἰς συστηματικὴν καὶ συνθετικὴν περὶ τοῦ κόσμου ἄποψιν. Ἡ ἐνότης χαρακτηρίζεται ἐνταῦθα ὡς κ ό σ μ ο ς (Vors. B 89), Λ ό γ ο ς, ὅστις θεμελιῖ τὸ σύμπαν¹, τάξις ἀφανῆς τῶν ἀντιτιθεμένων δυνάμεων (B 54 καὶ 51), διαφορά, ὁμολογία (B 51), σύνοψις (B 10), παλίντροπος (B 51) καὶ καλλίστη (B 8) ἀ ρ μ ο ν ί α, κοινὴ φρόνησις² καὶ ὡς ἐκεῖνο ὅπερ πάντας ἡμᾶς συνδέει μὲ τὸ ὅλον, διότι ἡ παρουσία τοῦ Λόγου ἐξασφαλίζει τὴν ἐντὸς τοῦ ὅλου ἐνταξιν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι κοσμικὸν ὄν.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος παρ' Ἡρακλείτῳ εἶναι συγχρόνως ὄντολογικόν, γνωσιολογικόν καὶ ἠθικόν. Ὁ Ἐφέσιος σοφὸς ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐκείνων οἵτινες θεωροῦν τὸ πραγματικὸν τμηματικῶς, ἐπικρίνει τὴν πολυμάθειαν τοῦ Ξενοφάνους (B 40), ὡς μὴ διδάσκουσιν «ν ό ο ν ἔ χ ε ι ν» καὶ τὴν πολυγωνσίαν τοῦ Πυθαγόρου (B 129). Πολυμάθεια καὶ πολλότης τῶν ὄντων ἀπορρίπτονται καὶ ἀντ' αὐτῶν εἰς μὲν τὸν χώρον τοῦ εἶναι τίθεται ἡ ἰδέα τῆς παλινδρόμου γενετικῆς κινήσεως τῶν πάντων, τῆς ἐνότητος τῶν πάντων, ἣτις διατυπῶται ἐπιγραμματικῶς εἰς τὸ ἀπ. 10 : «ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνός τὰ πάντα», εἰς δὲ τὸν χώρον τῆς γνώσεως ἡ ἰδέα τῆς συνοπτικῆς, ἀμέσου ἐποπτείας τῶν πραγμάτων³.

Ἡ πολυφωνία δι' ἧς ὁ Ἡράκλειτος ἐκφράζει τὴν ἰδέαν τῆς ἐνότητος, ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὴν πλατωνικὴν περὶ ἐνότητος διδασκαλίαν. Ἡ ἔννοια κυρίως τῆς δικαιοσύνης ἀποτελεῖ τὸν σύνδεσμον μεταξὺ Πλάτωνος καὶ Ἐφεσίου σοφοῦ. Ἡ Δίκη (B 94) καθ' Ἡράκλειτον εἶναι παγκόσμιος Νόμος (B 101, B 114). Ἐν τῇ Πολιτείᾳ (443b) ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι ἡ δικαιοσύνη συγκρατεῖ ἁρμονικῶς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὡς ἀκριβῶς συνιστᾷ τὸν μακρόκοσμον εἰς ἓν ἁρμονικὸν ὅλον.

Ὅτε πλέον, ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς περὶ τὴν ἐνότητα προβληματικῆς, ἡ ἐλληνικὴ σκέψις συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς δ ι α κ ο σ μ ῆ σ ε ω ς, ἐτέθησαν τὰ θεμέλια νέας ὄντολογίας ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπέπρωτο νὰ βασισθῇ ἡ πλατωνικὴ τελολογικὴ διδασκαλία. Καὶ ἐὰν ἀκόμη, εἰς τὸν Φαῖδωνα, ὁ Πλάτων δὲν ἀποκρύπτει τὴν ἀπογοήτευσιν τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασε, διότι δὲν εὗρεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς περὶ τοῦ νοῦ ὡς ἀρχῆς τῆς τάξεως θεωρίας τοῦ Ἀναξαγόρου τὴν συνέπειαν ἣν ἀνέμενεν ἀρχικῶς, εἶναι ἐν τούτοις δυνατόν νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἀκριβῶς, τὸν ρυθμι-

1. Πβ. Πλωτ. Ἐνν. VI, 9 5.

2. B 113 : «ξυνόν ἐστι πᾶσι τὸ φρονέειν».

3. B 41 : «ἐν τὸ σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην, ὅτῃ ἐκυβέρνησε πάντα διὰ πάντων».

στήν τοῦ κοσμικοῦ χάους νοῦν, λαμβάνει ὡς πρότυπον ἡ πλατωνικὴ σκέψις προκειμένου νὰ διαμορφώσῃ τὴν ιδέαν τῆς τελειότητος, ἥτις εἶναι παρ' αὐτῇ ὄντικη πηγὴ καὶ συγχρόνως σκοπὸς πρὸς ὃν τείνουν πάντα τὰ ὄντα. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἄλλωστε ὁμολογεῖ (Φίληβ. 28c, 30d) ὅτι ἡ θεωρία περὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ νοῦ βασίζεται εἰς ἀντίστοιχον ἄποψιν τῶν σοφῶν.

Πλὴν ὁμως, διὰ τῆς μετατροπῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἐπέφερεν εὐθὺς ἀμέσως εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ιδέας ταύτης τοῦ Ἀναξαγόρου, ἀπεκλείσθη ἡ ἀναφορὰ εἰς μηχανικὰ αἰτία διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ πραγματικοῦ. Εἰς τὸν Φίληβον (28d) διδάσκει ὁ Πλάτων ὅτι τὸ σύνολον τῶν πραγμάτων κυβερνᾶται καὶ ρυθμίζεται ὑπὸ τοῦ νοῦ. Ὁ νοὺς προεξάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ εἰς τὴν ὁποίαν ἐξασφαλίζει τὴν ἐνότητα διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἀναλογίας καὶ ἐναρμονίσεως τῶν μερῶν. Κοινὸς νόμος τῆς πόλεως καὶ χρυσοῦς δεσμὸς (Νόμ. 645a) εἶναι ἐξ ἄλλου καὶ μονάρχης τοῦ μακροκόσμου, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι καὶ αἰτία αὐτοῦ (Φίληβ. 28c - 30d). Ἐν τῇ τεολογικῇ σκέψει ὁ κόσμος εἶναι τέλειος (Τίμ. 41bc), ζῶν, εὐδαίμων, τὸ μέρος ὑπακούει εἰς τὸ ὅλον (Νόμ. 897b).

Εἰς τὸν Φαῖδρον ἐξ ἄλλου ὁ Πλάτων τονίζει κατηγορηματικῶς τὴν ἐνοποιὸν ἀξίαν τῆς Ἰδέας (265d)¹ καὶ τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου (268d). Εἰς τὸν Θεαίτητον (184b - 186c) ὁ φιλόσοφος ἐκθέτει τὴν περὶ ψυχῆς ὡς συνθετικοῦ κέντρου διδασκαλίαν του : ἡ σύνοψις τῆς πολυλότητος εἰς ἓν εἶναι θεμελιῶδες αἶτημα τοῦ πνεύματος.

Διὰ τῆς συλλήψεως τῆς πρωταρχικῆς σημασίας τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἐνοποιητικῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἐν τῇ ψυχῇ, τῇ πολιτείᾳ καὶ τῷ σύμπαντι, καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς νοητικῆς προστακτικῆς τῆς ἐνότητος — προστακτικῆς καθ' ἣν ὁ βαθμὸς ὀντολογικῆς ἀξίας εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐνότητος² — ἡ περὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνὸς προβληματικὴ ἀποβαίνει ἀξιολογικὴ, ἐφ' ὅσον ἀποκαθίσταται οὕτω ἡ ὀρθὴ ἱεραρχία, ἥτις εἶχεν ἀντιστραφῇ ἀπὸ ἐκείνους, οἵτινες εἶχον τμηματικῶς θεωρήσει τὸ πραγματικόν, ἢ, ἀγνοοῦντες τὴν ὀντολογικὴν προτεραιότητα τῆς νοήσεως, ἐδέχοντο ὡς πρῶτον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἦτο κατ' οὐσίαν ὕστερον, ἥτοι τὸ φυσικόν ἐν σχέσει πρὸς τὸ πνευματικόν (Νόμοι 897e).

Ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῆς ὑπὸ τῆς νοήσεως ἐνώσεως τῶν ὄντων παρελήφθη ὑπὸ τῶν Στωικῶν, οἵτινες ἀνήγαγον αὐτὴν εἰς κεντρικὴν ιδέαν τῆς διδασκαλίας τῶν. Ἡ νόησις νοεῖται ἐνταῦθα ὡς θεός, ὅστις κυβερνᾷ τὸ σύμπαν, καὶ ὡς ζωοποιὸν στοιχεῖον. Διὰ τῆς περὶ ἀμοιβαίας διεισδύσεως

1. Πβ. 249c: «δεῖ γὰρ ἄνθρωπον ξυνιέναι κατ' εἶδος λεγόμενον, ἐκ πολλῶν ἰὼν αἰσθήσεων εἰς ἓν λογισμῷ ξυναιρούμενον».

2. Πβ. Συμπ. 210ab, Φαῖδ. 78b - 79a, 80b, Φαῖδρ. 250e.

πάντων ἐντὸς τοῦ ὅλου θεωρίας των οἱ Στωικοὶ συνεχίζουν τὴν παράδοσιν τῆς συλλήψεως τοῦ σύμπαντος ὡς ὅλου. Ἐν τούτοις, ἐν τῇ βιολογικῇ ἀντιλήψει τῶν Στωικῶν ἡ ἐννοία τῆς ἐνότητας δὲν διατηρεῖ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας, καθ' ὅσον ἐνταῦθα ὁ νοῦς συλλαμβάνεται ὡς τι ὑλικόν.

Τὴν πλατωνικὴν περὶ ἐνότητας διδασκαλίαν πρόκειται νὰ ἐνστερνισθῇ ἡ τελευταία φιλοσοφικὴ προσωπικότης τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος : ὁ νεοπλατωνικὸς Πλωτῖνος μετατρέπει τὴν ὑλιστικὴν βιολογικὴν θεωρίαν τῶν Στωικῶν εἰς φυσικὴν νοητικὴς ὕφης : τὰ πολλὰ ὄντα εὐρίσκονται, κατὰ Πλωτῖνον, ἐν πλήρει συνοχῇ· τὰ διάφορα καὶ τὰ ἀντίθετα συνέλκονται εἰς μίαν σύνταξιν (Ἐνν. III, 3 1). Ἐφ' ὅσον εἶναι ἀδύνατον αἰτία τῆς ἐνώσεως τῶν πολλῶν νὰ εἶναι ἡ τύχη, ἡ ἐννοία τῆς τάξεως τῶν ὄντων ἀπαιτεῖ ἀναγωγὴν εἰς ἐνότητα, ἥτις ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς πολλότητος ὡς νόμος : τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ μίαν ἐνότητα καὶ συνέρχονται εἰς ἓν διὰ τινος φυσικῆς ἀναγκαιότητος¹. Τὸ κάλλος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου προϋποθέτει τὴν ἰδέαν τῆς τελειότητος ἀπάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου (III, 3 7). Ἡ κοσμικὴ ἐνότης ἄγει εἰς τὴν ἰδέαν ἐνὸς μοναδικοῦ ποιητικοῦ αἰτίου, μιᾶς ἀδιαίρετου ζωῆς, ἥτις διαχέεται εἰς τὸ πᾶν (VI, 5 9). Καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀποχρῶν λόγος εἶναι ὅτι θὰ ἔδει νὰ πολλαπλασιάζωνται συνεχῶς αἱ αἰτίαι, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἀναχθῇ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀδιαίρετον καὶ μοναδικὸν αἷτιον (VI, 5 9, 6 - 7). Πᾶν τὸ αἰσθητόν, σύνθετον ἢ ἀπλοῦν, κέκτῃται ψυχὴν (IV, 7 2). Ἡ ἰδέα τῆς διὰ τῆς ψυχῆς ἐνοποιήσεως τοῦ παντὸς βασίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀδιαίρετου : «*πάσαι αἱ ψυχαὶ... μία*» (VI, 5 9, 13). Τὸ κατηγορημα τῆς ἐνότητας δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπανταχοῦ παρουσίας τῆς ψυχῆς : «*τοιοῦτον γὰρ αὐτῆς τὸ ἓν ὡς μὴ τοιοῦτον οἷον μεμετρῆσθαι ὅσον*» (αὐτ., 20 - 21). Ἡ ἀληθὴς ἐνότης δὲν εἶναι σύνθετόν τι ἐκ πολλῶν μερῶν· εἰς ἓν τοιοῦτον σύνθετον ἡ ἀφαίρεσις ἐνὸς τῶν μερῶν ἐπιφέρει ἀφανισμόν τῆς ἐνότητας, νοουμένης ὡς ὅλου : «*τὸ δ' ἀληθείας ἐχόμενον ἐν οἷον μῆτε συγκεῖσθαι ἐκ πολλῶν, ἵνα <μὴ> ἀφαιρεθέντος τινὸς ἀπ' αὐτοῦ ἀπολωλὸς ἢ ἐκεῖνο τὸ ὅλον ἓν*» (αὐτ., 24). Ἡ ἀπανταχοῦ παρουσία τοῦ ὄντος, ἥτις συναρτᾷ τὸ σύμπαν εἰς ἐνότητα, ὀφείλεται εἰς τὴν αὔλον φύσιν αὐτοῦ : τὸ ἀμέγεθες ὄν εἶναι ὑπερζέουσα ζωή, ἄπειρος, ἀέναος, ἀκάματος καὶ ἄτρυτος (VI, 5 12, 7 - 8).

Ἡ ζωογόνος ὁμῶς καὶ ἐνοποιὸς ψυχὴ ἐπιδρᾷ, κατὰ Πλωτῖνον, ἐπὶ τῆς ὕλης θεωμένη τὰ νοητὰ ὄντα. Αἱ κοσμικαὶ δυνάμεις εἶναι ἐνέργειαι τοῦ νοῦ. Ὁ Λόγος εἶναι ἀληθὴς ἐνότης ἥτις περιέχει τὸ πλῆθος τῶν ὄντων (VI, 5 9, 37), ἐνότης, ἥτις δὲν εἶναι ἀπλοῦν κατηγορημα, ἀλλ' οὐσία, ὑποκείμενον. Ἡ ἐνότης τοῦ Λόγου εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου :

1. Πβ. V, 3 12.

«καὶ κόσμος εἰς πολὺ μᾶλλον ἐκεῖ» (VI, 5 10, 42) καὶ τοῦτο διότι ἡ νοητή, ἀληθὴς οὐσία εἶναι ἄνευ ὕλης (πβ. 5 10, 50 - 52)¹. Ἡ φρόνησις, π.χ., εἶναι κοινὴ εἰς πάντα τὰ ὄντα· ὁ Πλωτῖνος ἐπαναλαμβάνει ἐνταῦθα τὴν ρῆσιν τοῦ Ἡρακλείτου: «*ξυνὸν τὸ φρονεῖν*»². Ἡ φρόνησις δὲν εἶναι σωματικὴ ιδιότης ὡς π.χ. ἡ λευκότης, ἥτις διαχέεται εἰς διάφορα μέρη, ἀλλ' εἶναι ἀνενδεὴς τόπου: «*εἴπερ ὄντως μετέχομεν τοῦ φρονεῖν, ἐν δεῖ εἰς τὸ αὐτὸ πᾶν ἐαντῶ συνεῖναι*» (VI, 5 10, 15 - 16). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἔν, ἅτινα ἔχουν ταυτότητα καὶ ἐνότητα. Ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ τὰ καθ' ἕκαστον μέρη εἶναι ἀλληλένδετα: «*συνεῖρεται πρὸς ἄλληλα τὰ πάντα*» (VI, 7 2, 30). Ἡ νόησις ὀρίζεται ὡς ἡ ὑπόστασις «*ἐνὸς τινος πολλοῦ*» (VI, 7 17, 23): ἐνότης εἶναι ὁ νοῦς, πολλὰ οἱ καθ' ἕκαστον νόες (VI, 7 17, 25 - 26). Ἐκαστος νοῦς κέκτεται διαφάνειαν, οὕτως ὥστε «*πᾶς παντὶ φανερὸς εἰς τὸ εἶσω καὶ τὰ πάντα. Καὶ γὰρ ἔχει πᾶς πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ὅρᾳ ἐν ἄλλῳ πάντα, ὥστε πανταχοῦ πάντα καὶ πᾶν πᾶν καὶ ἕκαστον πᾶν καὶ ἀπειρος ἢ αἴγλη*» (V, 8 4, 5 - 8).

Ὁ Πλωτῖνος παριστᾷ τὴν ιδέαν ταύτην τῆς ἐνότητος τοῦ νοητικοῦ παντός, ἣν μετὰ πάθους ὑποστηρίζει, ἥτοι τὴν ἀμοιβαίαν ἐσωτερικότητα τῶν νοητῶν, δι' εἰκόνας ὁμοκέντρων κύκλων (V, 8 9). Ἡ τοιαύτη ἐξ ἄλλου «μοναδολογία» πρὸ τοῦ γράμματος³ παραλληλίζεται πρὸς τὴν σχέσιν ἣν ἔχουν τὰ καθ' ἕκαστον θεωρήματα πρὸς μίαν ἐπιστήμην καὶ πρὸς τὴν γενικὴν τοιαύτην (V, 9 8).

Ἐκτὸς τῆς ὄντολογικῆς, γνωσιολογικῆς καὶ ἠθικῆς θεωρήσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνὸς ἡ ἐννοια αὕτη ἠρευνήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἐξ ἐπόμεως θεολογικῆς. Ἡ τοιαύτη ἐξέτασις παρουσιάζει ἐνταῦθα τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν ἀναλογίαν: ὅσον σημαντικώτεραν θέσιν κατέχει εἰς ἓνα ἐκ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων ἡ ἐννοια τῆς ἐνότητος, τόσον ἀφηρημένα καὶ μᾶλλον θεολογικὴ εἶναι ἡ διδασκαλία του.

Ἡ πρόωμος ἐλληνικὴ σκέψις δὲν ἀνάγεται εἰς τὸ θεῖον προκειμένου νὰ συλλάβῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐν τῇ προσπάθειᾳ ὅπως διεισδύσῃ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ ὄντος, ἀντιλαμβάνεται ὅτι τὸ ἀληθές ἐνυπάρχει ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐνός, καὶ ὅτι τὸ ἐν τοῦτο εἶναι θεϊκόν.

Τοιαύτη μέθοδος εἶναι ὅλως διάφορος ἐκείνης, ἥτις δογματικῶς θεμε-

1. Πβ. V, 5 12.

2. VI, 5 10, 11: «*τὸ φρονεῖν πᾶσιν ὅλον*».

3. Διὰ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πλωτινικῆς διδασκαλίας ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Leibniz βλ. Rodier, *Études de philosophie grecque et de philosophie moderne*, Paris, J. Vrin, 1957, σσ. 338 - 351.

λοιῖ τὴν θρησκείαν. Ὁ Jaeger¹ κατέδειξεν ὅτι ἡ ὀρθολογιστικὴ περίοδος, ἥτις θεωρεῖται γενικῶς ὡς ἐποχὴ τῆς γεννήσεως τῆς φιλοσοφίας² ἐν Ἑλλάδι, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποληφθῇ ἐν ταυτῷ ὡς χαρακτηριστικὴ περίοδος τῆς γενέσεως μιᾶς «φυσικῆς» θεολογίας, καθ' ὅσον ἡ κατ' αὐτὴν περί τὸ θεῖον ἔρευνα διακρίνεται τόσον τῆς μυθικῆς ὅσον καὶ τῆς πολιτικῆς³ θεολογίας, ἀμφοτέρων συμβατικῶν θεωρήσεων, προκυπτουσῶν ἐκ τοῦ φανταστικοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἐν τῇ φυσικῇ μονιστικῇ διδασκαλίᾳ τῶν Μιλησίων τὸ πρῶτον στοιχεῖον ὀρίζεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σαφῶς ὡς θεῖον⁴. Εἰς τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἡρακλείτου ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἐνὸς⁵ ἡ θεότης βεβαίως «κρύπτεσθαι φιλεῖ» (B 123, πβ. B 32), ἀλλὰ τὸ ἐν τοῦτο ταυτίζεται πρὸς τὸ θεῖον, ἐφ' ὅσον ἡ ἐνότης τῶν ἀντιθέτων ἀποδεικνύεται διὰ τῆς ιδέας τῆς ἀεναίου, ἐκτὸς χρόνου κινήσεως, τοῦ χρόνου μόνον ἐσφαλμένως παρέχοντος τὴν δυνατότητα διακρίσεως τῶν καταστάσεων τῶν πραγμάτων.

Ἐκεῖνος ὅμως ὅστις κατ' ἐξοχὴν καὶ κατὰ τρόπον ἐπαναστατικὸν διηρεῦνησε τὴν ἐννοίαν τοῦ ἐνὸς ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς, ὑπῆρξεν ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος. Οὗτος εἶναι ὁ ἑξαρχος τῆς κριτικῆς θεολογικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀνάγει τὴν καταγωγὴν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν Ξενοφάνη. Ἀναφερόμενος εἰς τοὺς Ἑλεάτας ὁ Σταγίριτης μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ξενοφάνης εἶναι ὁ πρῶτος ἐνίσας⁶, ἥτοι πρῶτος ὅστις ἐδίδαξε τὴν ἐνότητα τοῦ ὄντος. Ἡδὴ ὁ Πλάτων⁷, ἀνασκοπῶν ἐν τῷ Σοφιστῇ (242cd) τάς τε ἐνιστικὰς καὶ πολυαρχικὰς περὶ τοῦ εἶναι θεωρίας, παραδίδει ὅτι ὁ Ξενοφάνης εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ ἐλεατικοῦ ἔθνους, πρῶτος περὶ τοῦ ἐνὸς φιλοσοφῆσας. Ἡ πλατωνικὴ δοξογραφικὴ μαρτυρία δὲν εἶναι ἀνεπιφύλακτος⁸: «τὸ παρ' ἡμῖν Ἑλεατικὸν ἔθνος, ἀπὸ Ξενοφάνους καὶ ἐτι πρὸ θεν ἀρξάμενον, ὡς ἐνός ὄντος τῶν πάντων καλουμένων, οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις».

1. À la naissance de la théologie, Essai sur les présocratiques, ἔκδ. Du Cerf, Paris 1966, σ. 19.

2. Πβ. Ἀριστ. Μ.τ.φ., Α, 2 982b 11, Α, 3 983b 6 κ.ἐξ.

3. Πβ. Αἰγυστ. De Civ. Dei, IV, κεφ. XXVII· VI, V.

4. Πβ. Ἀριστ. Περί Ψυχ., Α, 5 411a 8, Φυσ. Γ, 4 203b 11.

5. Vors., ἀπ. 114, 59, 60, 67, 89, 106.

6. Μ.τ.φ. Α, 5 986b 18.

7. Πβ. Πλωτ. Ἐνν. VI, 1 1.

8. Ὁ ἐπιφυλακτικὸς τόνος τῆς μαρτυρίας ὠδήγησε τὴν κριτικὴν εἰς τὴν ἀναζήτησιν προδρόμων τοῦ Ξενοφάνους ὡς πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἐνός: Βλ. π.χ. V. Cousin, Nouveaux fragments philosophiques, Didier, Paris 1928, σ. 21, E. Zeller, La philosophie des grecs, μτφρ. Boutroux, Paris, Hachette, 1877, σσ. 22-23, Chr. Brandis, Commentationum eleaticorum, I, Xenophanes..., Altona, 1913, σ. 7, A. Lumpe, Die Philosophie des Xenophanes von Kolophon, München, 1952, σ. 11, J. Zafiropu-lo, L'École éléate..., Paris, Les Belles Lettres, 1950, σ. 13 κ.ἀ.

Ἡ ἐπιφυλακτικότητα αὕτη τῆς πλατωνικῆς ἱστορικῆς ἀναδρομῆς δὲν εἶναι βεβαίως παράδοξος εἰς μελετητὰς τοῦ Πλάτωνος, οἵτινες ἔχουν σαφῶς συνειδητοποιήσει τὸν ἀντιδογματικὸν χαρακτήρα τῆς πλατωνικῆς σκέψεως: ὁ Πλάτων, ὁ ἴδιος, ἰσχυρίζεται ἐν τῇ Πολιτείᾳ ὅτι τὸ παρελθὸν δὲν ἀποκαλύπτεται ἐπαρκῶς εἰς ἡμᾶς («μὴ εἰδέναι ὅτι τ' ἀληθὲς ἔχει περὶ τῶν παλαιῶν» 382d). Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸς ὁ θαυμασμὸς τοῦ Πλάτωνος διὰ τὸν «δαινόν» Παρμενίδην. Ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγέτην τῆς ὀντολογίας φυσικὸν εἶναι νὰ διστάζῃ ὁ φιλόσοφος νὰ ἀποδώσῃ κατηγορηματικῶς τὴν καταγωγὴν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνὸς καὶ νὰ προτιμᾷ νὰ συγκαλύψῃ αὐτὴν διὰ τινος σῶφρονος ἄοριστίας. Ἀνεξαρτήτως δὲ τῆς ἐγκυρότητος τῆς ἱστορικῆς δοξογραφικῆς μαρτυρίας τόσον τοῦ Πλάτωνος ὅσον καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐκεῖνο, ὅπερ ἔχει μεγαλυτέραν σημασίαν, εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ θέσις, ἣν ἔλαβον οἱ δύο φιλόσοφοι ἔναντι τοῦ περιεχομένου τῆς ὑπὸ τοῦ Ξενοφάνους συλληφθείσης ἐννοίας τῆς ἐνότητος. Ἀμφότεροι ἔδωσαν εἰς τὸ ξενοφάνειον ἐν πανθεῖστικὸν περιεχόμενον. Ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ξενοφάνους οὐχὶ μόνον δὲν ἀποκαλύπτεται ἡ ταυτότης θεοῦ καὶ κόσμου, ἀλλ' ἀντιθέτως καταδεικνύεται ἡ οὐσιαστικὴ διαφοροποίησις τῶν δύο ἐννοιῶν¹.

Τὸ ἐν τοῦ Ξενοφάνους ἐνδιαφέρει τὸν μελετητὴν τῆς θεολογικῆς φιλοσοφίας οὐχὶ τόσον ὡς ἐννοια, δι' ἧς καταδεικνύεται ἡ ἔναντι τῆς φύσεως ὑπεροχὴ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐννοια κεκαθαρμένη ἀπὸ τὸν ἀνθρωπομορφισμόν τῆς μυθικῆς περὶ θεῶν ἀντιλήψεως. Ὁ θεὸς τοῦ Ξενοφάνους δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἄνθρωπον οὔτε κατὰ τὴν σωματικὴν οὔτε κατὰ τὴν νοητικὴν ἢ ἠθικὴν φύσιν του (B 24, B 11 - 12 καὶ B 14). Ἡ περὶ μὴ ἐξανθρωπισμοῦ

1. Μεταξὺ τῶν κατηγορημάτων θεοῦ καὶ κόσμου δὲν ὑπάρχει ὁμολογία, καθ' ὅσον ὁ θεὸς ὀρίζεται ὡς ἀκίνητος (B 25), αἰώνιος, ἀγέννητος (πβ. Ἀριστ. Ρητορ., B, 23 1399b, 5, Διογ. Λαέρτ. IX 19, 15), ἔννους (B 25), ἡ πολλότης δὲ ὡς τι κινούμενον ὑπ' αὐτοῦ (αὐτ. : «νόον φρενὶ πάντα κραδαίνει»). Ἐξ ἄλλου ὁ Ξενοφάνης ὑποστηρίζει ὅτι τὰ κοσμικὰ ὄντα προέρχονται ἐκ τινος ὕλικου στοιχείου, τῆς γῆς (B 27), ἣτις καὶ κινεῖται βεβαίως ὑπὸ τοῦ ἐνός. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ὁ θεὸς εἶναι τὸ κινεῖν (B 25) ἀκίνητον (B 26) καὶ ἐξ ἄλλου λέγεται (B 38) ὅτι ὁ θεὸς ἐπιτρέπει τὴν γέννησιν, ἡ ἀσκουμένη ὑπὸ τοῦ θεοῦ νοὸς κίνησις εἶναι καὶ γέννησις τῆς πολλότητος. Τὸ ἐν, ὁ θεὸς εἶναι ἀληθὲς αἰτία τοῦ γίνεσθαι. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ θεὸς εἶναι τὸ ποιητικὸν αἷτιον, ἡ δὲ γῆ ἡ ὕλη «συναιτία». Ἐφ' ὅσον, ὡς Διογένης ὁ Λαέρτιος μαρτυρεῖ, ὁ Ξενοφάνης «πρῶτος... ἀπεφώνητο, ὅτι πᾶν τὸ γινόμενον φθαγρὸν ἐστὶ» (IX, 19), τὸ δὲ κινούμενον ὑπόκειται εἰς ἀλλαγὴν καὶ φθοράν (ἰδέα ἣτις θὰ διατυπωθῇ σαφῶς κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους κυρίως χρόνους, πβ. Πλάτ. Πολιτικ., 269d) τὸ κατηγορήμα του ἀμεταβλήτου δὲν ἀποδίδεται εἰμῇ εἰς τὸ ἐν, τὸν θεόν : ἡ γῆ, κατὰ Ξενοφάνη (Ἰππολ., Ἑλεγχ. κ.π.αίρ., I, 14), μετασημασιάζεται, δὲν εἶναι, ὡς ἐκ τούτου θεϊκὸν στοιχεῖον. Προαναγγέλλεται ἐνταῦθα, εἰς τὴν περὶ γῆς διδασκαλίαν τοῦ Ξενοφάνους, ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας τοῦ ἐτέρου στοιχείου, ὅπερ θεωρεῖται αἷτιον τῶν εἰδικῶν ὄντων, ἥτοι τῆς γ ὥ ρ α ς τοῦ πλατωνικοῦ Τιμαίου.

τοῦ θεοῦ ἰδέα, ἥτις ὡς σκέψις κατευθυντήριος συνέχει βαθείας θρησκευτικὰς συνειδήσεις ὡς ὁ Πλάτων, ὁ Πλωτῖνος, ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Malebranche, ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ φιλοσόφου τῆς Κολοφῶνος.

Ἐπὶ ὀρθολογιστικῆς καὶ ἠθικῆς ὡς ὁ Ξενοφάνης, βάσεως οἰκοδομεῖ τὴν περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ θεοῦ διδασκαλίαν τοῦ ὁ Πλάτων : ἐν τῇ Πολιτείᾳ ἐπιχειρεῖται μία ὑποτύπωσις Θεολογίας συμφώνως πρὸς τὰς κατηγορίας τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ὁ ὅρος ἡδὴ *θεολογία* (379a), τὸν ὁποῖον δημιουργεῖ ἐνταῦθα ὁ Πλάτων, ἀποκαλύπτει τὴν σημασίαν ἣν ἡ θρησκευτικὴ σκέψις του ἀποδίδει εἰς τὸν λόγον. Ὁ φιλόσοφος ἀναζητεῖ τοὺς περὶ θεολογίας τύπους συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ δηλωθῇ ὑφ' ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως, «οἷος τυγχάνει ὁ θεὸς ὢν». Ἡ ξενοφάνειος κάθαρσις τοῦ θεοῦ ἐξελίσσεται ἐν τῇ πλατωνικῇ Πολιτείᾳ εἰς συστηματικὴν θεοδικίαν. Συγχρόνως, ἡ ἐννοία τῆς καθάρσεως λαμβάνει ἐνταῦθα καὶ μεθοδολογικὸν περιεχόμενον, καθ' ὅσον — ὡς ἡδὴ ἔδειξεν ὁ κύριος τῶν Ἐλεατῶν ἐκπρόσωπος Παρμενίδης ἐν τῇ περὶ ὄντος διδασκαλίᾳ του — ἡ περὶ ἀληθοῦς φύσεως τοῦ θεοῦ ἔρευνα ἀπαιτεῖ καὶ ἀντιμετώπισιν μεθοδολογικοῦ προβλήματος. Ὡς πρὸς τοῦτο βεβαίως τὸ σημεῖον καταφανεῖς εἶναι αἱ ἐπιδράσεις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος πολλῶν ἐκ τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων : ἡ ἀσκητικὴ ἠθικὴ τῶν Ὀρφικῶν καὶ Πυθαγορείων, ἡ ἡρακλείτειος «ἀριστοκρατικὴ» θεώρησις τῆς γνώσεως, ὡς καὶ ἡ διδασκαλία τόσον τοῦ Ἐφεσίου σοφοῦ ὅσον καὶ τοῦ Ἐλεάτου Παρμενίδου περὶ τοῦ πεπερασμένου τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν κεφάλαιον τὸ ὁποῖον ἡ προσωκρατικὴ μεθοδολογικὴ διερεύνησις τοῦ ἐνὸς θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Πλάτωνος καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν «ἐξηγητὴν» τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας Πλωτῖνον.

Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ διανοήσει διερεύνησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνὸς ὡς μίαν «γιγαντομαχίαν διὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς οὐσίας»¹ τοῦ ἐνὸς ὑπὸ τὴν ἐξῆς σημασίαν τῆς φράσεως : ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐννοία καθαίρεται ἐνταῦθα ἐξελικτικῶς· ἀρξάμενη ὡς ἔρευνα κοσμολογικῆς ὕφης, ἡ διὰ νὰ μεταφέρωμεν τὸν πλατωνικὸν χαρακτηρισμόν, ὡς «Περὶ φύσεως ἱστορία»², διέρχεται τὸ καθαρτήριον τῆς ἐλεατικῆς ὀντολογίας, τῆς ἡρακλειτείου γνωσιολογίας καὶ τῆς ξενοφανείου θεολογίας καὶ παραδίδεται εἰς τὴν πλατωνικὴν ἰδεοκρατικὴν διδασκαλίαν ἐνθα παρουσιάζεται ὑπὸ τρεῖς ὀπτικὰς γωνίας : ὑπὸ διαλεκτικὴν — ὡς σύνθεσις τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν ἐν τῷ λόγῳ —, ὀντολογικὴν — ὡς συνύπαρξις τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν ἐντὸς τοῦ ὄντος — καὶ μεταφυσικὴν. Ἡ πλατωνικὴ

1. Πβ. Πλάτ. Σοφιστ., 246d.

2. Φαῖδ., 96a.

διαλεκτική θεωρία τῶν Ἰδεῶν — ἔνθα ὁ βαθμὸς τῆς θεϊκότητος καὶ ὁ βαθμὸς τῆς νοητικότητος, ὁ βαθμὸς τῆς τελειότητος καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἐνότητος βαίνουν παραλλήλως — ἀποκορυφοῦνται εἰς τὴν ὑπεράττην Ἰδέαν τοῦ Ἁγαθοῦ, ἀρχὴν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν, εἰς τὴν Ἰδέαν τοῦ Ἑνός, τοῦ «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος» (Πολιτ. 509a).

ANNA KELESIDOU - GALANOU